

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Status prawny mniejszości językowych we Włoszech

dr Katarzyna Jachimowicz

Prawa podstawowe
Warszawa 2022

Spis treści

1. Uwagi wprowadzające. Rys historyczny	5
2. Pojęcia „mniejszość narodowa” i „mniejszość etniczna” w Republice Włoskiej	9
3. Podstawy prawne statusu mniejszości językowych	11
3.1. Regulacja konstytucyjna	11
3.2. Regulacja ustawowa	12
3.3. Regulacja prawnomiędzynarodowa	13
3.4. Regulacja prawnomiędzynarodowa – umowy dwustronne	13
4. Uprawnienia grup mniejszościowych związane z używaniem języka ojczystego w sferze publicznej oraz w edukacji i w sferze kultury	15
5. Mniejszości historyczne o specjalnym statusie prawnym	18
6. Zakończenie	22
Bibliografia	24

1. Uwagi wprowadzające. Rys historyczny

Zgodnie z art. 1 ustawy 482/1999¹ językiem urzędowym we Włoszech jest język włoski, a Republika Włoska uznaje i chroni jego dziedzictwo językowe. Jednocześnie ta sama ustawa wymienia 12 wspólnot mniejszości, wobec których państwo włoskie zobowiązało się promować rozwój ich języków i kultur.

Włochy są jednym z najmłodszych krajów w Europie – proces jednoczenia państw istniejących na Półwyspie Apenińskim odbył się w drugiej połowie XIX w. Scalenie ziem nie oznaczało jednak, że społeczność nowego państwa okaże się jednolita. Wręcz przeciwnie: Włochy są do dziś związkiem „wystarczająco zróżnicowanych społeczności, aby bogactwo poczucia autonomii poszczególnych regionalnych mniejszości było trwale wpisane w jego rzeczywistość”². Różnorodne i złożone wydarzenia historyczne doprowadziły na przestrzeni wieków do osiedlenia się na terenie Włoch licznych mniejszości etnicznych i językowych, różniących się własnym językiem, tradycją i kulturą a także poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego³. Na przełomie XIX i XX w. kwestia różnic kulturowo-językowych nie była jednak sprawą istotną dla władz nowego państwa, skupionych na osiągnięciu jedności politycznej i terytorialnej.

Sytuacja ta zmieniła się dopiero po zakończeniu I wojny światowej, ponieważ wówczas w granicach państwa włoskiego „znalazło się ponad 200 tysięcy Południowych Tyrolczyków używających języka niemieckiego i prawie tyle samo Słowian mówiących głównie językiem słoweńskim, ale i chorwackim. Włochy [...] przyjęły jednak kierunek polityczny

¹ Ustawa nr 482 z 15.12.1999 r. ustanawiająca normy w zakresie ochrony historycznych mniejszości językowych [*Legge n. 482 del 15 dicembre 1999. Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche* (GU n. 297 del 20-12-1999)]; dalej jako: ustawa 482/1999.

² W. Misiuda-Rewera, *Tradycje obywatelstwa. Regiony i mniejszości językowe we Włoszech*, [w:] M. Grzybowski, B. Naleziński (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 2, *Studia historyczno-prawne i ustrojowo-porównawcze*. Kraków 2014, s. 269.

³ W. Misiuda-Rewera, *Tradycje...*, s. 269.

dość przychylny ochronie mniejszości”⁴. Warto jednak podkreślić, że władze prowadziły wówczas dwie różne polityki oświatowe: inną wobec mniejszości niemieckiej i odmienną wobec mniejszości „słowieńskiej”, tj. względem Słoweńców i Chorwatów. Na obszarze Południowego Tyrolu – nazwanego przez Włochów prowincją Górnej Adygi⁵ – rząd ograniczył swoje działania do otwierania włoskich szkół na terenach zamieszkałych przez Niemców. Natomiast w przypadku terytorium Wenecji Julijskiej natychmiast zamknięto wiele szkół ze słoweńskim i chorwackim językiem nauczania, a w ich miejsce otwarto inne szkoły, z językiem włoskim. W obu obszarach zamieszkałych przez te mniejszości rządy liberałów promowały rozpowszechnianie włoskiej kultury i języka jako obowiązkowej części szkolnego programu nauczania⁶.

Sytuacja obu tych mniejszości uległa znacznemu pogorszeniu po przejęciu władzy przez władze faszystowskie. Wraz z objęciem rządów przez faszystów w latach 20. XX w. rozpoczął się proces przymusowej asymilacji mniejszości zamieszkałych na terenie Włoch. Faszyści prowadzili politykę wynaradawiania wobec mniejszości niemieckiej oraz wobec Słowian⁷, stosując takie środki jak zakaz posługiwania się językami mniejszości w administracji publicznej i w nauczaniu⁸. Przyspieszono także likwidowanie szkół, w których używano języków mniejszości. Zakazano nawet prywatnego nauczania języka niemieckiego, słoweńskiego i chorwackiego na terytoriach zamieszkałych przez mniejszości. Polityka językowa faszyzmu nie ograniczała się zatem do upowszechniania języka włoskiego, ale miała na celu stłumienie możliwości używania języków innych niż włoski, wykorzystując w tym celu wszystkie środki przymusu reżimu totalitarnego. Zasadniczo chodziło o to, aby zmusić Niemców, Słoweńców i Chorwatów do tego, by kulturowo stali się Włochami⁹. Po obaleniu rządu faszystowskiego i transformacji ustroju politycznego zmienił się stosunek władz państwa do mniejszości językowych, które postanowiono objąć ochroną prawną. „Impulsem do ochrony prawa mniejszości językowych był proces demokratyzacji, decentralizacji i regionalizacji następujący spontanicznie we Włoszech po II wojnie światowej”¹⁰. Losy największych grup etnicznych, będących mniejszościami transgranicznymi zamieszkałymi na terenie północnych Włoch (w szczególności mniejszości niemieckiej, słoweńskiej oraz ludności francuskojęzycznej) powiązane zostały z systemem autonomii regionalnej. Przeprowadzona we Włoszech po II wojnie światowej regionalizacja wynikała bowiem w znacznym stopniu z potrzeby uwzględ-

⁴ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm i mniejszości językowe we Włoszech*, Lublin 1997, s. 74; W. Misiuda-Rewera, *Tradycje...*, s. 269.

⁵ J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999, s. 528.

⁶ P. Segatti, S. Guglielmi, [hasło] *Minoranze nazionali*, [w:] *L'Italia e le sue Regioni*, 2015, https://www.treccani.it/enciclopedia/minoranze-nazionali_%28L%27Italia-e-le-sue-Regioni%29/ (dostęp: 16.02.2023 r.).

⁷ J.A. Gierowski, *Historia...*, s. 528.

⁸ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 74.

⁹ P. Segatti, S. Guglielmi, [hasło] *Minoranze nazionali...*

¹⁰ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 74–75.

niania istotnych różnic etnicznych i językowych oraz dążeń separatystycznych wspomnianych mniejszości. Dlatego też postanowiono zapewnić im większą niezależność i autonomię, a na obszarach przez nie zamieszkiwanych (Dolina Aosty, Trydent-Górna Adyga i Friuli-Wenecja Julijska) utworzono trzy regiony dysponujące autonomią specjalną¹¹. Na kolejne istotne zmiany prawne normujące status mniejszości w całych Włoszech trzeba było poczekać aż do końca lat '90 XX w. – dopiero wówczas doszło bowiem do przyjęcia wspomnianej już ustawy 482/1999, która przyznała ochronę prawną kolejnym dziewięciu mniejszościom. Jednakże przez cały czas od momentu utworzenia regionów powstaje ustawodawstwo regionalne. Ustawy wydawane przez rady regionalne w sposób szczególny chronią różne mniejszości zamieszkałe na terenach ich regionów. Zakres niniejszego opracowania nie pozwala na przyjrzenie się nawet w sposób pobieżny ustawodawstwu regionalnym oraz zakresowi gwarantowanej przez nie ochrony prawnej wobec poszczególnych mniejszości, jednakże w dalszej części opracowania poczyniona będzie krótka analiza ustaw przyjętych w regionie Dolina Aosty.

Wśród uwag wprowadzających warto też wskazać, że zawarty w jednym z włoskich podręczników prawa konstytucyjnego rozdział poświęcony ochronie praw mniejszości i społeczeństwu wielokulturowemu, rozpoczyna się tymi słowami: „Społeczeństwo wielokulturowe odnosi się do zasady, zgodnie z którą należy zapewnić taki sam status ekspresji kulturalnej grup i społeczności, które żyją w jednym demokratycznym społeczeństwie, oraz do idei, zgodnie z którą każda istota ludzka ma prawo rozwijać się we własnej kulturze, a nie w kulturze większości otoczenia społeczno-politycznego, w którym przyszło jej żyć”¹². Włoskiemu prawu konstytucyjnemu nieobca jest więc problematyka ochrony prawnej wspólnot uznawanych za mniejszości.

Kolejne spostrzeżenie, które powinno być poczynione w uwagach wprowadzających do niniejszego opracowania, dotyczy tego, że współczesne Włochy borykają się w dużo większym stopniu z problemami wynikającymi z braku asymilacji imigrantów niż z kwestią zagwarantowania praw tym populacjom, którym ustawodawca zagwarantował status „mniejszości”. Fale migracyjne, które od końca lat 80. XX w. napłynęły do Włoch, spowodowały znaczne zmiany i wielokulturowość włoskiego społeczeństwa. Kwestia imigracji była i jest często wykorzystywana jako ideologiczny argument uzasadniający i faworyzujący politykę nacjonalistyczną, a niektóre partie polityczne do dziś budują swój kapitał na ostentacyjnej nietolerancji wobec imigrantów zamieszkałych we Włoszech. Wobec powyższego należy dokonać wyraźnego

¹¹ Por. W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 34; A. Małek, *Włoski patchwork: zróżnicowanie etniczno-językowe*, [w:] K. Golemo (red.), *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, Kraków 2013; https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/1999/malek_wloski_patchwork_zroznicowanie_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 16.02.2023 r.), s. 18–19.

¹² R. Bin, G. Pitruzzella, *Diritto costituzionale*, Torino 2017, s. 96. Wszystkie tłumaczenia, z wyjątkiem cytowanych w tekście przepisów Konstytucji Włoch, pochodzą od autorki.

rozdzielenia między ochroną „mniejszości historycznych”, które od zawsze znajdowały się w granicach państw¹³, a sytuacją faktyczną tzw. „nowych mniejszości”, które składają się z grup imigrantów (lub z ich kolejnych pokoleń) i które na stałe mieszkają w obcym państwie i którym z czasem udaje się nawet nabyć obywatelstwo „goszczącego” kraju. Ochrona tych pierwszych na ogół jest zagwarantowana w konstytucjach państw mających formę demokracji pluralistycznej. Ale największe wyzwania dla dzisiejszych pluralistycznych demokracji pochodzą od „nowych mniejszości”¹⁴ i Włochy nie są tu wyjątkiem.

To wyraźne rozróżnienie na „mniejszości historyczne”, czyli autochtoniczne, osiadłe oraz na „mniejszości nowe”, czyli allochtoniczne, napływowe odzwierciedla rzeczywisty sposób traktowania mniejszości na terenie Republiki Włoskiej. Podobnie jak inne państwa europejskie (Holandia, Francja, Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania), Włochy prowadziły politykę wielokulturowości, która jednak „nie doprowadziła do wtapienia się migrantów w społeczeństwa ich przyjmujące, natomiast zaowocowała wielkimi napięciami społecznymi. [...] Ostatnie lata to uświadomienie sobie przez niektórych przywódców europejskich błędu podstawowych założeń tej polityki i zakwestionowanie przez nich jej słuszności”¹⁵.

¹³ Jak podaje A. Loiodice, za „mniejszości historyczne” należy uważać wspólnoty zamieszkujące Półwysep Apeniński przed rokiem 1800. Zob. A. Loiodice, *Arboresze we Włoszech – tożsamość etniczna grupy*, „Biblioteka Postscriptum Polonistycznego” 2018, nr 7, przypis nr 11, s. 156; <https://www.postscriptum.us.edu.pl/wp-content/uploads/2019/03/11-Loiodice.pdf> (dostęp: 16.02.2023 r.).

¹⁴ R. Bin, G. Pitruzzella, *Diritto...*, s. 96.

¹⁵ Zob. A. Krasnowolski, *Prawa mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych w prawie międzynarodowym i polskim*, s. 16, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/17/plik/ot599.pdf> (dostęp: 4.03.2023 r.).

2. Pojęcia „mniejszość narodowa” i „mniejszość etniczna” w Republice Włoskiej

Cechą charakterystyczną włoskich unormowań odnoszących się do analizowanej materii jest to, że w ustawodawstwie nie występuje ani pojęcie „mniejszość narodowa”, ani „mniejszość etniczna”. Zarówno Konstytucja Włoch¹⁶, jak i ustawy posługują się wyłącznie pojęciem „mniejszość językowa” (*minoranza linguistica*). Zdaniem W. Misiudy: „konstytucyjną i regionalną ochronę praw osnuto na kanwie stwierdzenia, że czynnikiem, w którym można by się doszukać dyskryminacji mniejszości etnicznych we Włoszech był czynnik językowy (a nie rasowy czy narodowy)”¹⁷.

W Zgromadzeniu Konstytucyjnym zaproponowano pierwotnie przepis mówiący o „mniejszościach etnicznych i językowych”, ale ostateczna wersja regulacji odniosła się jednak wyłącznie do „mniejszości językowych”¹⁸.

Ciekawą kwestią jest to, że na jednym z posiedzeń Zgromadzenia Konstytucyjnego Meuccio Ruini, przewodniczący Komisji Konstytucyjnej, stwierdził, że nie istniała żadna racjonalna potrzeba dodawania przepisu gwarantującego rozwój mniejszości etnicznych i językowych, ponieważ, jego zdaniem, kwestie te wystarczająco regulował przyjęty już wówczas art. 2 projektu Konstytucji, który wysławiał zasadę równości wszystkich obywateli, bez względu na rasę i język; ponadto tekst projektu Konstytucji zawierał szereg innych gwarancji zapewniających równe traktowanie wszystkich Włochów. Deputowany Ruini przekonywał również, że samo pojęcie mniejszości nie jest jednolicie rozumiane, co także przemawiało za zbędnością przywoływania go w dyspozycjach konstytucyjnych. Odmienne postawę, bardziej otwartą na kwestię regulacji prawnej zapewniającej ochronę mniejszościom, wykazał natomiast Egidio Tosato, inny członek Komisji Konstytucyjnej. Jego zdaniem przepis odnoszący się do kwestii

¹⁶ Konstytucja Republiki Włoskiej z 27.12.1947 r., źródło: *Konstytucja Włoch*, tłum. Z. Witkowski, Warszawa 2004, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (dostęp: 16.02.2023 r.), dalej jako: Konstytucja.

¹⁷ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 76.

¹⁸ Zob. <https://www.nascitacostituzione.it/01principi/006/index.htm> (dostęp: 16.02.2023 r.).

ochrony mniejszości etnicznych i językowych nie powinien wprawdzie być zawarty w tej części Konstytucji, która określała ustrój terytorialny państwa (jak pierwotnie planowano), ale to nie oznaczało, że należało go w ogóle pominąć. Co więcej, jak przekonywał Tosato, powinien on zostać umieszczony wśród uregulowań zawartych w pierwszej części Konstytucji, tj. wśród zasad naczelnych Konstytucji¹⁹. Przepis ten został ponownie i po raz ostatni zmieniony na etapie prac redakcyjnych przez tzw. Komitet Osiemnastu, odpowiedzialny za ostateczną wersję całego projektu Konstytucji. W finalnym projekcie przedłożonym Zgromadzeniu Konstytucyjnemu 20.12.1947 r. przepis ten przyjął brzmienie, które znalazło się w tekście art. 6 uchwalonej Konstytucji: „Republika chroni za pomocą specjalnych przepisów mniejszości językowe”. Przepis ten przeniesiono z rozdziału o autonomii terytorialnej do zasad naczelnych Konstytucji dla podkreślenia, że zasada ta ma charakter powszechny, a nie regionalny – zapewnienie jej przestrzegania jest obowiązkiem władz centralnych państwa włoskiego, a nie tylko regionów. Tym samym zaakcentowano także jego samoistne znaczenie na poziomie wewnętrznym, jako istotne zadanie państwa, a nie jako wyłącznie rezultat ewentualnych zobowiązań prawnomiędzynarodowych²⁰. Włoski Sąd Konstytucyjny w swoim orzecznictwie wielokrotnie podkreślał, że ochrona mniejszości językowych stanowi jedną z zasad naczelnych Republiki Włoskiej²¹.

¹⁹ Zob. Stenogramy z posiedzeń Zgromadzenia Konstytucyjnego: *Articolo 6. La nascita della Costituzione*, 1 luglio 1947, <https://www.nascitacostituzione.it/01principi/006/index.htm> (dostęp: 16.02.2023 r.).

²⁰ G. Lattanzi, *La tutela dei diritti delle minoranze in Italia. Relazione svolta in occasione dell'incontro con la delegazione della Corte costituzionale del Kosovo il 7 giugno 2013 al Palazzo della Consulta*, s. 4, https://www.corte-costituzionale.it/documenti/relazioni_internazionali/RI_20130606_LATTANZI.pdf (dostęp: 16.02.2023 r.).

²¹ Zob. Senato della Repubblica. XVII Legislatura, *Minoranze linguistiche. Dossier n. 493*, s. 8, <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/01022617.pdf> (dostęp: 16.02.2023 r.).

3. Podstawy prawne statusu mniejszości językowych

3.1. Regulacja konstytucyjna

Wspomniany wyżej art. 6 Konstytucji stanowi, że „Republika chroni za pomocą specjalnych przepisów mniejszości językowe”. W praktyce oznacza to efektywny nakaz wspierania mniejszości przez państwo włoskie, w szczególności poprzez przyjmowanie przez ustawodawcę różnych instrumentów prawnych gwarantujących możliwość używania języka innego niż włoski, a nie tylko obowiązek powstrzymywania od stawiania przeszkód w rozwoju języków używanych przez mniejszości²².

Jak wspomniano, Konstytucja posługuje się wyłącznie pojęciem „mniejszości językowe”, choć w Konstytuancie pierwotnie brano pod uwagę uwzględnienie pojęcia „mniejszości etniczne i językowe”, a dopiero na późniejszym etapie prac zastąpiono je pojęciem „mniejszości językowe”. Należy więc zwrócić uwagę na wyraźną intencję ustrojodawcy, którą była odmowa odniesienia się do charakteru etnicznego mniejszości.

Członkowie Konstytuanci już w 1946 r. podkreślali, że wraz z normami adresowanymi do wszystkich obywateli, w tym również do przedstawicieli mniejszości językowych, we włoskiej ustawie zasadniczej powinny się znaleźć normy mające zapewnić ochronę prawną poszczególnym mniejszościom²³. Na taką postawę twórców konstytucji wpłynęły przede wszystkim odrębności narodowe istniejące w obszarach przygranicznych w Dolinie Aosty, Górnej Adydy oraz Friuli-Wenecji Julijskiej. Były one zamieszkałe nie tylko przez ludność włoską, ale także w znaczącej proporcji przez mniejszości: niemiecką, słoweńską oraz francuskojęzyczną, o czym wspomniano już we wstępie. Dlatego też w końcowym projekcie Konstytucji przewidziano powołanie regionów o statucie specjalnym, za które uznano: Dolinę Aosty, Trydent-Górną Adygę, Friuli-Wenecję Julijską (a także dwie wyspy: Sycylię i Sardinie). W ten sposób podkreślono przede wszystkim specyfikę społeczności tradycyj-

²² Senato della Repubblica. XVII Legislatura, *Minoranze linguistiche. Dossier n. 493*, s. 7; W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 76.

²³ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 76-77.

nie zamieszkałych na terytorium Alp²⁴. Statuty tych regionów, z uwagi na dysponowanie przez nie specjalną autonomią terytorialną, zgodnie z art. 116 Konstytucji przybierają formę prawną ustaw konstytucyjnych przyjmowanych przez parlament²⁵. Jednocześnie akty te zapewniają odmienny, bardziej uprzywilejowany, reżim ochrony prawnej wobec czterech mniejszości językowych: niemieckiej, francuskiej, ladińskiej i słoweńskiej, zamieszkałych we wskazanych regionach.

3.2. Regulacja ustawowa

Włoskie ustawodawstwo krajowe dotyczące ochrony mniejszości językowych obejmuje następujące akty prawne:

- 1) ustawę 482/1999 oraz wydane do niej rozporządzenie wykonawcze²⁶;
- 2) ustawę nr 38 z 23.02.2001 r. ustanawiającą zasady ochrony słoweńskiej mniejszości językowej w regionie Friuli-Wenecja Julijska²⁷;
- 3) ustawę nr 103 z 14.04.1975 r. w sprawie nadawania programów radiowych i telewizyjnych²⁸, ustanawiającą dostęp mniejszości językowych do audiowizualnych usług medialnych (dostęp do mediów publicznych).

Pierwszy z wymienionych aktów normatywnych – ustawa 482/1999 – jest określana jako ustawa ramowa, ponieważ wykonuje ona postanowienie art. 6 Konstytucji, „zgodnie z ogólnymi zasadami ustanowionymi przez organizacje europejskie i międzynarodowe”. Zawiera unormowania o charakterze generalnym, adresowane do wszystkich 12 historycznych mniejszości językowych i do władz publicznych. Ustanawia zasady i kryteria ochrony, zapewniając tym samym na całym terytorium państwa jednolity minimalny standard ochrony dla 12 wskazanych w niej mniejszości językowych²⁹. Do czasu jej uchwalenia w porządku włoskim nie istniała ustawa o takim charakterze. Jeszcze przed jej uchwaleniem niektóre mniejszości językowe – zwłaszcza słoweńska zamieszkała w regionie Friuli-Wenecja Julijska oraz niemiecka zamieszkała w Górnej Adydze – korzystały ze szczególnego statusu, który był następstwem: porozumień międzynarodowych, zawartych przez Włochy po zakończeniu

²⁴ G. Lattanzi, *La tutela...*, s. 4.

²⁵ Zob. A. Gaca, Z. Witkowski, *Podstawy ustroju konstytucyjnego Republiki Włoskiej*, Toruń 2012, s. 273.

²⁶ „Regolamento di attuazione della L. 15 dicembre 1999, n. 482, recante norme di tutela delle minoranze linguistiche storiche”, di cui al decreto del Presidente della Repubblica 2 maggio 2001, n. 345 (GU Serie Generale n. 213 del 13-09-2001).

²⁷ Legge n. 38 del 23 febbraio 2001. Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia (GU n. 56 del 08-03-2001); dalej jako: ustawa 38/2001.

²⁸ Legge 14 aprile 1975, n. 103. Nuove norme in materia di diffusione radiofonica e televisiva (GU n. 102 del 17-04-1975) (ustawa nr 103 z 14.04.1975 r. wprowadzająca nowe przepisy dotyczące nadawania programów radiowych i telewizyjnych; Dz.U. nr 102 z 17.04.1975 r.).

²⁹ F. Del Giudice, *Costituzione...*, s. 26.

II wojny światowej, a także uchwaleniem wspomnianych statutów regionalnych oraz ustaw regionalnych. Pomimo przyjęcia analizowanej ustawy system ochrony mniejszości pozostaje nadal asymetryczny³⁰.

Natomiast ustawa 38/2001, zgodnie z brzmieniem jej tytułu, jest adresowana wyłącznie do słoweńskiej mniejszości językowej³¹.

3.3. Regulacja prawnomiędzynarodowa

Ochrona praw mniejszości należy dziś do powszechnie akceptowanych standardów i jest gwarantowana nie tylko przez krajowe systemy prawne, ale także przez umowy międzynarodowe, podpisywane przede wszystkim w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy. Za najważniejszą należy uznać Deklarację praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych z 10.12.1992 r.³² oraz Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych³³. Za wymowny należy uznać fakt, że wprawdzie 27.06.2000 r. Włochy podpisały Kartę, ale do dziś jej nie ratyfikowały. W 2012 r. Rada Ministrów przyjęła projekt ustawy w sprawie ratyfikacji, ale włoski parlament nie podjął się rozstrzygnięcia tej kwestii.

3.4. Regulacja prawnomiędzynarodowa – umowy dwustronne

Warto podkreślić, że we Włoszech postanowienia umów bilateralnych, zawieranych z sąsiednimi państwami, wyprzedziły powstającą na świecie międzynarodową ochronę mniejszości, opartą na systemie porozumień wielostronnych. Tuż po zakończeniu II wojny światowej Włochy jako pierwszy ze wszystkich krajów w Europie podpisały dwustronną umowę w sprawie zapewnienia ochrony jednej z mniejszości zamieszkałej w jej granicach³⁴. Była to umowa zawarta z Austrią w Paryżu 5.09.1946 r. w celu zagwarantowania ochrony mniejszości niemieckojęzycznej w Południowym Tyrolu (ludności tyrolskiej). Podpisanie porozumienia stanowiło wyraz tego, że władze włoskie postanowiły przyznać tej mniejszości szeroki zakres

³⁰ V. Piergigli, *La Costituzione italiana delle minoranze linguistiche tra principi consolidati, riforme mancate e prossime sfide*, „REAF” 2017, nr 26, s. 176, <https://core.ac.uk/download/pdf/132357648.pdf> (dostęp: 16.02.2023 r.).

³¹ Senato della Repubblica. XVII Legislatura, *Minoranze linguistiche. Dossier n. 493*.

³² Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu 1.02.1995 r., ratyfikowana za zgodą wyrażoną w ustawie nr 302 z 28.08.1997 r. (*legge 28 agosto 1997, n. 302. „Ratifica ed esecuzione della Convenzione-quadro per la protezione delle minoranze nazionali, fatta a Strasburgo il 1° febbraio 1995”*, G.U. n. 215 del 15-09-1997), która weszła w życie 1.03.1998 r.

³³ Sporządzona w Strasburgu 5.11.1992 r.

³⁴ W. Czapliński, A. Wyrozumski, *Sędzia krajowy wobec prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001, s. 69.

uprawnień w sferze publicznej. Zobowiązano się także do derogowania dyskryminujących przepisów przyjętych w czasach dyktatury faszystowskiej, ułatwienia powrotu tzw. optantów oraz do uznania dyplomów zagranicznych uczelni niemieckojęzycznych³⁵.

³⁵ J. Fałowski, *Charakterystyka aktywności politycznej mniejszości niemieckojęzycznej we Włoszech*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2006, nr 2, s. 255–256.

4. Uprawnienia grup mniejszościowych związane z używaniem języka ojczystego w sferze publicznej oraz w edukacji i w sferze kultury

Artykuł 2 ustawy 482/1999 uznaje istnienie 12 mniejszości (wspólnot) językowych określonych jako „mniejszości historyczne”. Przepis tego artykułu brzmi następująco: „W wykonaniu art. 6 Konstytucji i zgodnie z ogólnymi zasadami ustanowionymi przez organizacje europejskie i międzynarodowe, Republika chroni język i kulturę ludności albańskiej, katalońskiej, germańskiej, greckiej, słoweńskiej i chorwackiej oraz tych wszystkich, które posługują się językiem francuskim, francusko-prowansalskim, friulskim, ladyńskim, oksytańskim i sardyńskim”.

Szacuje się, że wyżej wymienione wspólnoty językowe są reprezentowane przez około 2,5 miliona użytkowników³⁶, rozmieszczonych w 1171 gminach w 14 regionach. Specjalny status, oprócz ustawy 482/1999, gwarantują im także inne akty prawne (tj. ustawy krajowe i regionalne). Warto podkreślić, że akty prawa miejscowego, stanowione nie tylko przez regiony ale też przez prowincje autonomiczne, mają prawo do przyznania ochrony prawnej kolejnym mniejszościom zamieszkałym na ich obszarze, tzn. innym niż te, które są enumeratywnie wymienione w art. 2 ustawy 482/1999, przez co lista chronionych mniejszości „historycznych” jest rozszerzona na poziomie lokalnym³⁷.

Na mocy ustawy 482/1999 władze włoskie podjęły się zadania promocji kultury i języka 12 mniejszości językowych w różnych dziedzinach życia publicznego³⁸. Do podstawowych gwarancji pozwalających przedstawicielom mniejszości językowych, które enumeratywnie wskazuje ustawa 482/1999, o dbanie o zachowanie własnego języka należą następujące prawa:

³⁶ A. Gąsior-Niemiec, *Mniejszości narodowe, etniczne, religijne i językowe w Republice Włoskiej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] H. Cimek (red.), *Kwestia narodowościowa w Polsce i we Włoszech w XX wieku. Wybrane problemy*, Rzeszów 2011, s. 71.

³⁷ Por. M. Abu Gholeh, *Dwujezyczne nazewnictwo geograficzne jako jedno z praw językowych mniejszości narodowych*, s. 51, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89233/PDF/01_3_M_Abu_Gholeh-Dwujezyczne_nazewnictwo.pdf (dostęp: 29.11.2022 r.).

³⁸ Zob. *Quadro normativo minoranze linguistiche*, <https://www.regione.fvg.it/rafvfg/cms/RAFVG/cultura-sport/patrimonio-culturale/comunita-linguistiche/FOGLIA2/> (dostęp: 4.03.2023 r.).

- 1) do oryginalnej pisowni imion i nazwisk – prawo do pisania imienia i nazwiska w brzmieniu języka mniejszości, a także do ewentualnego przywrócenia ich pierwotnej postaci (art. 11);
- 2) do dwujęzycznego nazewnictwa geograficznego – pozwala na przyjęcie toponimów zgodnych z lokalnymi tradycjami i obyczajami w gminach zamieszkałych przez którąś z 12 historycznych mniejszości językowych (art. 10). „Dwujęzyczne nazewnictwo geograficzne występuje [...] najczęściej w Południowym Tyrolu, Dolinie Aosty i na Sardynii”³⁹;
- 3) do nauki w języku mniejszości – analizowana ustawa powierza szkołom pierwszoplanową rolę w pielęgnowaniu bogatej mozaiki języków, oferując szerokie możliwości edukacyjne. Szkoły dbają o naukę języka mniejszości, a w ramach autonomii organizacyjnej i dydaktycznej ustalają – również w oparciu o prośby rodziców uczniów – w jaki sposób powinno odbywać się nauczanie lokalnego języka i tradycji. W sektorze oświaty przewiduje się stosowanie języka mniejszości podczas prowadzenia zajęć edukacyjnych w przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich (pod warunkiem zadeklarowania przez rodziców woli, by ich dziecko uczyło się określonego języka mniejszości – art. 4 i 5), ale także na uniwersytetach zainteresowanych regionów (art. 6). W przedszkolach, obok posługiwania się językiem włoskim, przewiduje się również posługiwanie się językiem mniejszości do prowadzenia zajęć edukacyjnych. W szkołach podstawowych i średnich język mniejszości może być używany jako język nauczania. Szkoły pierwszego stopnia mogą również zapewnić rozszerzenie oferty edukacyjnej skierowanej do dorosłych oraz działalność szkoleniową i kursy doszkalające dla nauczycieli⁴⁰;
- 4) do posługiwania się językiem mniejszości w kontaktach z administracją samorządową: urzędy administracji publicznej powinny zapewnić personel posługujący się językiem mniejszości (art. 9 i 15);
- 5) do używania języka mniejszości w środkach masowego przekazu: radiu i telewizji, zgodnie z art. 12 i 14 ustawy. Praktyczna realizacja tego prawa przejawia się w tym, że włoska telewizja publiczna RAI udostępniła czas antenowy czterem mniejszościom językowym, zamieszkałym na terenach trzech regionów o statucie specjalnym: francuskojęzycznej, niemieckojęzycznej, słoweńskiej oraz posługującej się językiem ladińskim⁴¹.

Artykuły 9 i 15 ustawy 482/1999 przewidują utworzenie specjalnych funduszy na rzecz zapewnienia ochrony historycznych mniejszości językowych (*fondo per le minoranze linguistiche*

³⁹ M. Abu Gholeh, *Dwujęzyczne...*, s. 51.

⁴⁰ Zob. *Lingue di minoranza*, <https://www.miur.gov.it/lingue-di-minoranza> (dostęp: 4.03.2023 r.).

⁴¹ A. Gąsior-Niemiec, *Mniejszości...*, przyp. 38, s. 71.

storiche), ze szczególnym uwzględnieniem stosowania języka w administracji publicznej⁴². Nad rozdzielaniem środków z tego fundusz czuwa Departament do spraw regionalnych i autonomii (*Dipartimento per gli affari regionali e le autonomie*) Ministerstwa Edukacji, które zapewnia podział środków na roczne finansowanie projektów przedłożonych przez władze państwowe i samorządowe, zgodnie z art. 9 i 15 analizowanej ustawy.

⁴² N. Signoretta, *Servizio per le autonomie locali e le minoranze linguistiche*, <https://www.affariregionali.it/il-dipartimento/organigramma/ufficio-iv/servizio-per-le-autonomie-locali-e-le-minoranze-linguistiche/> (dostęp: 4.02.2023 r.).

5. Mniejszości historyczne o specjalnym statusie prawnym

Ze względów historycznych i politycznych odrębny, a zarazem uprzywilejowany, status prawny został zapewniony trzem z dwunastu historycznych mniejszości językowych, zamieszkujących na terenach trzech regionów przygranicznych na północy Włoch. Ich językiem macierzystym nie jest bowiem język włoski. Są to następujące mniejszości:

- francuskojęzyczna zamieszkująca w Dolinie Aosty,
- niemieckojęzyczna w Trydencie-Górnej Adydze oraz
- słoweńska we Friuli-Wenecji Julijskiej.

Szczególne formy ochrony i odmienną politykę władz państwa zagwarantowały im normy prawne różnej rangi:

- 1) prawa międzynarodowego – wynikające z traktatów pokojowych z 1945 r.;
- 2) prawa konstytucyjnego – zawarte w statutach wymienionych regionów specjalnych;
- 3) przepisy wykonawcze do wyżej wymienionych aktów⁴³, przede wszystkim wydawane w formie ustaw regionalnych.

Dwa z trzech wymienionych regionów o autonomii specjalnej: Dolina Aosty oraz Trydent-Górna Adyga dokonały w swoich statutach zinstytucjonalizowania bilingwizmu, co oznacza całkowite zrównanie (*parificazione*) statusu dwóch języków używanych przez mieszkańców tego regionu.

W regionie Dolina Aosty dwoma językami urzędowymi są: francuski i włoski, o czym mówi art. 38 ust. 1 statutu tego regionu. Włoski Sąd Konstytucyjny w wyroku nr 156 z 11.12.1969 r.⁴⁴ wyjaśnił, że zrównanie statusu języka francuskiego z językiem włoskim w Dolinie Aosty oznacza, że oba są językami urzędowymi w tym regionie oraz że zrównanie to opiera się na stwierdzeniu sytuacji całkowitej dwujęzyczności, która faktycznie istnieje na tym obszarze. Dwujęzyczność nie oznacza jednak konieczności jednoczesnego posługi-

⁴³ F. Del Giudice, *Costituzione...*, s. 26.

⁴⁴ (G.U. n. 324 del 24-12-1969), (ECLI:IT:COST:1969:156).

wania się obydwoma językami, tj. sporządzenia aktów prawnych zarówno po włosku, jak i po francusku, ale oznacza, że przy ich sporządzeniu jego autor może wybrać i zastosować jeden z tych dwóch języków. W tym względzie art. 38 ust. 2 statutu regionu Dolina Aosty stanowi, że dokumenty urzędowe mogą być sporządzane w obu językach, z wyjątkiem jedynie orzeczeń sądowych, które sporządzane są tylko w języku włoskim. W odmienny sposób uregulowano też w tym regionie kwestę publikowania aktów prawnych w regionalnym dzienniku urzędowym (*Bollettino Ufficiale della Regione*). Artykuł 5 ustawy regionalnej nr 25 z 23.07.2010⁴⁵ zastrzega bowiem, że akty ogłaszane w tym dzienniku są publikowane w obu językach jednocześnie. Tekstem urzędowym aktu może być zarówno akt sporządzony po włosku, jak i po francusku, w zależności od tego, w jakim języku został uchwalony.

Z kolei art. 38 ust. 3 statutu regionalnego (ustawa konstytucyjna nr 4 z 26.02.1948 r. zatwierdzająca statut specjalny regionu Dolina Aosty⁴⁶) gwarantuje uprzywilejowanie (pierwszeństwo) zatrudnienia w administracji urzędników pochodzących z tego regionu i posługujących się językiem francuskim (znajomość języka jest w praktyce weryfikowana egzaminem). Do najważniejszych szczególnych uprawnień mniejszości francuskojęzycznej można zaliczyć także identyczną liczbę godzin na naukę języka włoskiego i francuskiego w szkołach wszystkich szczebli, a także możliwość nauczania niektórych przedmiotów w języku francuskim, co zostało zagwarantowane przez art. 39 statutu regionalnego. Zgodnie zaś z art. 40 analizowanego aktu normatywnego, nauczanie różnych przedmiotów podlega zasadom i programom nauczania obowiązującym w państwie włoskim, z odpowiednim dostosowaniem do lokalnych potrzeb. Dostosowania te, jak również przedmioty, które mogą być nauczane w języku francuskim, są zatwierdzane i wykonywane po konsultacji ze wspólnymi komisjami złożonymi z przedstawicieli: Ministerstwa Edukacji, władz regionalnych i nauczycieli⁴⁷. Na marginesie rozważań dotyczących specjalnych uprawnień zagwarantowanych mniejszości francuskojęzycznej w Dolinie Aosty warto również zauważyć, że dodany w roku 1993 przepis art. 40a statutu regionalnego wskazuje, że niemieckojęzyczne populacje zamieszkałe w gminach w Dolinie Lys⁴⁸, mają prawo do ochrony swoich cech szczególnych, a także języka i tradycji. Chodzi tu mianowicie o społeczność Walserów (*Walser*): analizowany artykuł przyznał jej prawo do nauczania języka niemieckiego w szkołach. Przepisy wykonawcze do gwarancji wskazanych w art. 40a statutu regionalnego zostały zamieszczone w ustawie regionalnej

⁴⁵ *Legge regionale* 23 luglio 2010, n. 25 (*GU* 3a Serie Speciale – Regioni n. 9 del 05-03-2011).

⁴⁶ *Legge costituzionale* 26 febbraio 1948, n. 4. *Statuto speciale per la Valle d'Aosta* (*GU* n. 59 del 10-03-1948). Postanowienia gwarantujące szczególne uprawnienia mniejszości językowych są uregulowane w tytule VI statutu pt. „Język i system edukacji”, w szczególności w treści artykułów od 38 do 40bis.

⁴⁷ Zob. także W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 80-81.

⁴⁸ Gminy te zostały wymienione w ustawodawstwie regionalnym i są to: Gressoney-La-Trinité, Gressoney-Saint-Jean, Gaby e Issime.

nr 47 z 19.08.1998 r.⁴⁹, która ustanawia dalsze prawa gwarantujące ochronę tej mniejszości. Populacja Walserów zamieszkująca w Dolinie Lys posługuje się dialektami niemieckimi w dwóch podstawowych wariantach, zwanych *titsch* oraz *töitschu*. Mniejszość ta uważa się za włoskich obywateli i nie wysuwa roszczeń politycznych⁵⁰.

Na zakończenie rozważań dotyczących ochrony mniejszości językowych w Dolinie Aosty, należy podkreślić, że poczynione tu uwagi nie wyczerpują całej złożoności ochrony prawnej zapewnionej różnorodnym mniejszościom zamieszkającym na poszczególnych terenach tego regionu. Warto jest bowiem zauważyć, że liczne ustawy regionalne uchwalone w Dolinie Aosty⁵¹ zawierają przepisy gwarantujące ochronę nie tylko mniejszości posługującej się językiem francuskim oraz Waldensom posługującym się dialektami: *titsch* i *töitschu*, ale ustawodawstwo regionalne uznaje też prawa mniejszości posługującej się językiem francusko-prowansalski. Z tego też względu w stosunku do regionu Dolina Aosty mówi się nie tyle o tylko dwujęzyczności zagwarantowanej w całym regionie, ale też o wielojęzyczności ustanowionej w niektórych, konkretnie wskazanych, gminach tego regionu.

Przechodząc w tym miejscu do analizy kształtu ochrony prawnej mniejszości realizowanej w kolejnym regionie autonomicznym – Trydencie-Górnej Adydze – należy przypomnieć, że jest on zamieszkany w znacznej proporcji przez ludność niemieckojęzyczną i że w tym regionie również występuje dwujęzyczność, polegająca na zrównaniu języka niemieckiego z językiem włoskim. Ochrona prawna tej mniejszości językowej przejawia się również „w przyznaniu szerokiego zakresu uprawnień w dziedzinie samodzielności finansowej, instytucjonalnej i kulturowej”⁵². W regionie Trydent-Górna Adyga przyjęto też rozbudowany (choć nie w takim samym zakresie jak w stosunku do ludności niemieckojęzycznej) system ochrony prawnej ladińskiej mniejszości językowej⁵³. Ochrona obu wyżej wskazanych mniejszości przejawia się również w przyjęciu „kryterium proporcjonalności etnicznej przy zatrudnianiu w urzędach państwowych”⁵⁴. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 13.11.2018 r. w sprawie norm minimalnych dla mniejszości w UE (2018/2036(INI)), w uzasadnieniu (lit. K) zaznacza: „mając na uwadze, że przy opracowywaniu wspólnych europejskich minimalnych norm w celu ochrony praw osób należących do mniejszości należy uwzględniać najlepsze praktyki stosowane już

⁴⁹ *Legge regionale 19 agosto 1998, n. 47. Salvaguardia delle caratteristiche e tradizioni linguistiche e culturali delle popolazioni walser della valle del Lys (GU 3a Serie Speciale – Regioni n. 48 del 12-12-1998).*

⁵⁰ K. Golemo, *Dolina Aosty – alpejskie pogranicze włosko-francuskie ze śladami niemieckości*, [w:] K. Golemo (red.), *Włochy wielokulturowe: regionalizmy, mniejszości, migracje*, Kraków 2013, s. 137.

⁵¹ Tylko tytułem przykładu można wymienić: ustawy regionalne odnoszące się do systemu edukacji (nr 60/1979, 52/1998, 25/1999, 13/2000) oraz regulujące kwestię nadawania programów telewizyjnych oraz wydawnictw w języku francuskim (jak np. nr 11/2008).

⁵² R. Okraska, *Autonomie regionalne we Włoszech – okiem prawnika*, <http://www.legitymizm.org/autonomie-wlochy> (dostęp: 29.11.2022 r.).

⁵³ R. Okraska, *Autonomie regionalne...*

⁵⁴ W. Misiuda-Rewera, *Regionalizm...*, s. 82.

w państwach członkowskich, np. we Włoszech (Górna Adyga/Tyrol Południowy) [...]”⁵⁵. Pozwala to na przypuszczenie, że przyjęty w tym regionie model normatywny opieki nad mniejszościami należy do najdoskonalszych w całej Europie.

Trzecim i ostatnim z wyżej wymienionych regionów dysponujących autonomią specjalną jest Friuli-Wenecja Julijska, która objęła specjalną ochroną prawną przede wszystkim mniejszość słoweńską⁵⁶. W regionie tym ustawa 482/1999 wyodrębnia wspólnoty niemieckie, słoweńskie i te, które posługują się językiem friulskim. W ten sposób ustanowiona tu została instytucjonalizacja „wielojęzyczności” regionalnej, w oparciu o którą ma funkcjonować ten region na podstawie swojego statutu autonomicznego⁵⁷. Należy także podkreślić, że władze tego regionu przyjęły ustawy regionalne, przyznając specjalny status prawny mniejszościom: słoweńskiej (*legge regionale n. 46/1991*), posługującej się językiem friulskim (*legge regionale n. 15/1996*) oraz niemieckojęzycznej (*legge regionale n. 4/1999*).

⁵⁵ Zob. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0447_PL.html (dostęp: 4.03.2023 r.).

⁵⁶ R. Okraska, *Autonomie...*

⁵⁷ Zob. <https://www.regione.fvg.it/rafvfg/cms/RAFVG/cultura-sport/patrimonio-culturale/comunita-linguistiche/FOGLIA2/> (dostęp: 4.03.2023 r.).

6. Zakończenie

Włochy przeszły długą drogę w zakresie zagwarantowania ochrony mniejszościom zamieszkującym w ich granicach. W ubiegłym stuleciu władze włoskie przyjmowały wobec mniejszości skrajnie różne strategie. W okresie międzywojennym władze faszystowskie realizowały bezwzględną politykę monojęzyczności oraz przymusowej asymilacji. Po wojnie, wraz z początkiem republiki, strategie te porzucono, zaś w ich miejsce przyjęto, kontynuowany do dziś, kierunek polityczny zapewniający ochronę prawną różnorodnym mniejszościom językowym, heterogennym społecznościom kulturowym, obecnym na Półwyspie Apenińskim jeszcze przed zjednoczeniem państwa włoskiego, a ochrona ta została powiązana z kwestią autonomii terytorialnej.

Włochy w swoim ustawodawstwie odwołują się wyłącznie do „mniejszości językowych” – żaden włoski akt normatywny nie posługuje się pojęciem „mniejszość etniczna” lub „mniejszość narodowa”.

System ochrony mniejszości językowych w tym państwie jest bardzo zróżnicowany i asymetryczny. Prawo włoskie na poziomie ogólnokrajowym rozpoznaje i chroni tylko 12 wspólnot, określanych jako „mniejszości historyczne” – na podkreślenie faktu, że zamieszkiwały one w granicach współczesnych Włoch jeszcze przed utworzeniem państwa włoskiego w XIX w.

Kilku z nich ustrojodawca oraz ustawodawcy regionalni przyznają specjalny, uprzywilejowany status oraz zakres uprawnień, które nie przysługują pozostałym mniejszościom historycznym. Utworzono bowiem trzy regiony autonomiczne, które przyznały szeroki zakres uprawnień w dziedzinie kultywowania kultury i odrębności językowej mniejszości niemieckojęzycznej, ladyńskiej, francuskiej i słoweńskiej⁵⁸. Władze regionów autonomicznych, mocą własnych uprawnień, gwarantują też indywidualny zakres ochrony prawnej wobec mniejszości, o których ustawodawca krajowy nie wspomina.

⁵⁸ R. Okraska, *Autonomie...*

Przyjęty system ochrony nie rozwiązuje jednak większości aktualnych problemów: pierwotny, wyjątkowo złożony układ stosunków ludnościowych we Włoszech dodatkowo skomplikował bowiem napływ dużej liczby imigrantów, czyniąc współczesne Włochy społeczeństwem wielokulturowym. Imigranci nie korzystają z praw przysługujących mniejszościom historycznym. Mimo że na stałe mieszkają we Włoszech, tu pracują i wychowują swoje dzieci – które są określane mianem tzw. drugiego pokolenia imigrantów (*seconda generazione*) – to ustawodawca nie podejmuje żadnych działań prawnych w kierunku zagwarantowania ochrony prawnej tym narodowościom. Wspólnoty napływowe określa się ogólnie mianem „nowych mniejszości”, aby odróżnić ich położenie od statusu zagwarantowanego „mniejszościom historycznym”.

Państwo włoskie nie prowadzi polityki zmierzającej do asymilacji imigrantów, a na przeszkodzie temu stoi nawet prawna regulacja obywatelstwa. Wielu obcokrajowców mieszkających we Włoszech wierzy, że jeśli ich dziecko przyjdzie na świat we Włoszech, to automatycznie nabywa obywatelstwo tego państwa. Tak jednak nie jest. Podobne oczekiwania towarzyszą także sporej liczbie małoletnich obcokrajowców przynależących do tzw. drugiego pokolenia imigrantów. Tym mianem określa się osoby, które urodziły się i dorastają we Włoszech i czują, że ich jedyną ojczyzną są Włochy. Formalnie nie przynależą one jednak do państwa włoskiego, ponieważ prawo nie przewiduje możliwości nadania im tego obywatelstwa aż do czasu osiągnięcia przez nich pełnoletniości. Małoletni, zgodnie z obowiązującym we Włoszech prawem krwi (które notabene obowiązuje w większości państw europejskich), nabywają obywatelstwo po swoich rodzicach. Jeśli w świetle prawa włoskiego oboje rodzice są cudzoziemcami, to ich dziecko dopiero z chwilą ukończenia 18. roku życia może zadeklarować chęć nabycia obywatelstwa włoskiego. Do czasu uzyskania pełnoletniości – mimo że chodzą do włoskich szkół, przez co otrzymują włoską edukację, mówią płynnie po włosku, trwale wrastają w kulturę tego kraju i integrują się społecznie i kulturowo – nie są w świetle prawa obywatelami Republiki Włoskiej. We Włoszech sprawy obywatelstwa reguluje ustawa nr 91 z 5.02.1992 r. Przez ostatnie lata ustawę tę coraz głośniej i dobitniej krytykują osoby należące do kręgu drugiego pokolenia imigrantów, twierdząc, że przyjęta kilka dekad temu regulacja prawna nie przystaje do aktualnych realiów i współczesnych wyzwań. Ich zdaniem najpoważniejszym wyzwaniem jest niewłaściwe określenie statusu małoletnich „nieobywateli”, którzy od urodzenia mieszkają we Włoszech i za swoją ojczyznę uważają Włochy, a których Republika Włoska za swoich obywateli nie uznaje.

Bibliografia

- Abu Gholeh M., *Dwujęzyczne nazewnictwo geograficzne jako jedno z praw językowych mniejszości narodowych*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/89233/PDF/01_3_M_Abu_Gholeh-Dwujezyczne_nazewnictwo.pdf (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Bin R., Pitruzzella G., *Diritto costituzionale*, Torino 2017.
- Czapliński W., Wyrozumska A., *Sędzia krajowy wobec prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001.
- Del Giudice F., *Costituzione esplicita. Spiegata articolo per articolo*, Napoli 2017.
- Fałowski J., *Charakterystyka aktywności politycznej mniejszości niemieckojęzycznej we Włoszech*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2006, nr 2.
- Gaca A., Witkowski Z., *Podstawy ustroju konstytucyjnego Republiki Włoskiej*, Toruń 2012.
- Gąsior-Niemiec A., *Mniejszości narodowe, etniczne, religijne i językowe w Republice Włoskiej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] H. Cimek (red.), *Kwestia narodowościowa w Polsce i we Włoszech w XX wieku. Wybrane problemy*, Rzeszów 2011.
- Gierowski J.A., *Historia Włoch*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999.
- Golemo K., *Dolina Aosty – alpejskie pogranicze włosko-francuskie ze śladami niemieckości*, [w:] K. Golemo (red.), *Włochy wielokulturowe: regionalizmy, mniejszości, migracje*, Kraków 2013.
- Konstytucja Włoch*, tłum. Z. Witkowski, Warszawa 2004, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Krasnowolski A., *Prawa mniejszości narodowych i mniejszości etnicznych w prawie międzynarodowym i polskim*, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/17/plik/ot599.pdf> (dostęp: 4.03.2023 r.).
- Lattanzi G., *La tutela dei diritti delle minoranze in Italia. Relazione svolta in occasione dell'incontro con la delegazione della Corte costituzionale del Kosovo il 7 giugno 2013 al Palazzo della Consulta*, https://www.cortecostituzionale.it/documenti/relazioni_internazionali/RI_20130606_LATTANZI.pdf (dostęp: 29.11.2022 r.).

- Loiodice A., *Arboresze we Włoszech – tożsamość etniczna grupy*, „Biblioteka Postscriptum Polonistycznego” 2018, nr 7; <https://www.postscriptum.us.edu.pl/wp-content/uploads/2019/03/11-Loiodice.pdf> (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Małek A., *Włoski patchwork: zróżnicowanie etniczno-językowe*, [w:] K. Golemo (red.), *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, Kraków 2013; https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/1999/malek_wloski_patchwork_zroznicowanie_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Misiuda-Rewera W., *Tradycje obywatelstwa. Regiony i mniejszości językowe we Włoszech*, [w:] M. Grzybowski, B. Naleziński (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, t. 2, *Studia historyczno-prawne i ustrojowo-porównawcze*. Kraków 2014.
- Misiuda-Rewera W., *Regionalizm i mniejszości językowe we Włoszech*, Lublin 1997.
- Okraska R., *Autonomie regionalne we Włoszech – okiem prawnika*, <http://www.legitymizm.org/autonomie-wlochy> (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Piergigli V., *La Costituzione italiana delle minoranze linguistiche tra principi consolidati, riforme mancate e prossime sfide*, „REAF” 2017, nr 26, <https://core.ac.uk/download/pdf/132357648.pdf> (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Segatti P., Guglielmi S., [hasło] *Minoranze nazionali*, [w:] *L'Italia e le sue Regioni*, 2015, https://www.treccani.it/enciclopedia/minoranze-nazionali_%28L%27Italia-e-le-sue-Regioni%29/ (dostęp: 29.11.2022 r.).
- Signoretta N., *Servizio per le autonomie locali e le minoranze linguistiche*, <https://www.affariregionali.it/il-dipartimento/organigramma/ufficio-iv/servizio-per-le-autonomie-locali-e-le-minoranze-linguistiche/> (dostęp: 4.02.2023 r.).